

FARABÎ Hayatı

Tam adı Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed b. Tarhan b. Uzluğ el-Fârâbî et-Türkî olan Fârâbî, Türkistan'ın Fârâb şehri yakınlarındaki Vesiç'te doğmuştur. Asker bir aileden gelen Fârâbî'nin babası Vesiç kalesi kumandanıdır. Fârâbî'nin Bağdat'a gitmeden önceki hayatı hakkında kesin bilgiler bulunmamakla birlikte bu dönemde iyi bir eğitim aldığı bilinmektedir. Tahsilini tamamladıktan sonra bir süre kadılık yaptığı söylenen Fârâbî, ilim öğrenmek amacıyla bu görevinden ayrılarak hayatı boyunca seyahat etmiştir. Taşkent, Buhara, Semerkant, Merv, Belh ve Rey gibi önemli şehirleri gezdikten sonra, kırklı yaşlarında dönemin en önemli ilim ve kültür merkezi olan Bağdat'a gelmiştir.

Fârâbî Bağdat'ta dönemin en büyük âlimlerinden olan İbnü's-Serrâc (ö. 929)'tan Arapça okumuş ve kendisine mantık okutmuştur. Yine önemli bir mantıkçı ve Nestûrî bir Hıristiyan olan mütercim ve şârih Ebû Bişr Mattâ b. Yûnus (ö. 940)'tan mantık okumuştur. Ayrıca Yuhannâ b. Haylân'dan mantık ve felsefe dersleri almış ve Aristo'nun Kitâbü'l-Burhân'ını (İkinci Analitikler) okumuştur. Bu derslerden sonra Fârâbî, mantık alanında hocalarını geçecek ölçüde yetkinliğe ulaşmıştır. Kendisi yirmi yıl kadar Bağdat'ta yaşamış ve eserlerinin büyük çoğunluğunu burada kaleme almıştır. 941-42 yıllarında Bağdat'ta yaşanan dinî-siyasî huzursuzluklardan uzaklaşmak isteyen Fârâbî, Halep ve Şam'a gitmiştir. Burada Hamdânî Emîri Seyfûddevele Ebû Hasan Ali b. Hamdân ile özel bir dostluk kurmuştur. Mısır'a kısa bir ziyaret gerçekleştirip tekrar Şam'a dönmesinin ardından h. 339/950 tarihinde burada vefat etmiştir. (Kaya, 1995: 145-146; Aydınlı, 2008: 23-27).

Genel olarak münzevi bir hayatı tercih ederek hiç evlenmeyen ve mal mülk edinmeyen Fârâbî, talebelerine de bir filozofun dünyevî, nefsanî zevklere düşkün olmayan, doğruya ulaşmada azimli ve iradeli, ilim öğrenme yolunda sabırlı, üstün zekâ ve kavrayışa sahip bir insan olması gerektiğini söylemiştir. Kindî tarafından oluşturulan felsefi harekete, ulûhiyet, nübüvvet ve meâd akidelerinin yanı sıra Eflâtun ve Yeni-Eflâtunculuk'tan aldıklarını da katarak kendine özgü bir felsefe oluşturmuştur. Özellikle mantık alanındaki yetkinliğinden ötürü kendisine Aristo'dan sonra "Muallim-i Sâni" ünvanı verilmiştir (Kaya, 1995: 147).

Eserleri

Fârâbî hayatı boyunca büyük küçük 100'den fazla eser kaleme almıştır. Ancak eserlerinin tam sayısı ve isimleri hakkındaki kesin bilgiler yoktur. Eserlerinin tamamı günümüze ulaşmamış olması eserlerin güvenilir bir listesinin oluşmasına engel olmaktadır. Fârâbî'nin günümüze kadar gelen eserlerinden bazıları şunlardır:

- El-Medînetü'l-Fâzıla
- Es-Siyâsetü'l-Medeniyye
- Kitâbü'l-Mille
- İhsâ'ü'l-'Ulûm
- Tahsîlu's-Sa'âde
- Et-Tenbîh 'alâ Sebîli's-Sa'âde
- Fusûlü'l-Medenî
- El-Cem' Beyne Re'yeyi'l-Hakîmeyn
- El-İbâne 'an Garazi Aristotâlis fi Kitâbi Mâ Ba'de't-Tabî'a
- Me'âni'l-'Akl

- Risâle fîmâ Yenbagi en Yûkaddem Kalbe te'allûmî'l-Felsefe
- 'Uyûnû'l-Mesâ'il
- Fusûsü'l-Hikem
- Et-Ta'lîkat
- Kitâbü'l-Hurûf
- Kitâbü'l-Burhân

Felsefesi

İslam felsefesini metot, terminoloji ve problemler açısından temellendiren Fârâbî aynı zamanda İslâm dünyasının en önemli mantıkçısıdır. Ona göre felsefe öğrenimine başlamadan önce kişinin mantık tahsil etmesi zorunludur. Çünkü mantık ilmi, insanların farklı düşünce nesnelere hakkında karar verme kabiliyetlerini güçlendiren, zihni hataya karşı koruyan bilimsel incelemenin en üstün aracıdır. Mantık yöntemleri arasında yer alan burhân da insanı mutlak kesinliğe ulaştırır tek yöntemdir (Bircan, 2008: 115-118).

Fârâbî'nin epistemolojisinde bilginin elde edilmesi duyulardan elde edilen verilerin bazı idrak süreçlerinden geçip akıl tarafından işlenip soyutlanması sonucu elde edilir. Ancak aklın bu soyutlamayı gerçekleştirmesi için bilkuvve ve bilmeleke aşamalarını geçip müstefâd akıl aşamasına ulaşması gerekir. Bu aşamaya gelen kişi ancak faal akılla ittisal kurabilir.

Fârâbî felsefesindeki önemli unsurlardan birisi ilk ve ikinci cevherler ayrımıdır. İlk cevherler maddi varlık alanını oluşturan fertler ve cüz'ileridir. İnsan aklının ilk cevherlerden yola çıkarak yaptığı soyutlama sonucu ulaştığı kavramlar ikincil cevherlerdir. Bunlar bilginin yapıtaşları mahiyetindedir. Fârâbî'nin teoloji, ontoloji ve metodolojiden oluşan metafiziğindeki temel konuları Tanrı, Tanrı-âlem ilişkisi, Tanrı dışındaki varlıkların varlığa gelişi ve bu varlıklar arasındaki ilişkiler oluşturur. Öncelikle varlıkla ilgili zorunlu, mümkün ve muhal varlık ayrımı yapan Fârâbî felsefesinde, Zorunlu Varlık olan Tanrı, yokluğu düşünemeyen ve bizâtihi var olandır. Mümkün varlık varlığını bir başkasından alan Tanrı dışındaki varlıklardır. Fârâbî felsefi sisteminde tüm varlıkları, En Yüce varlık olan Tanrı'dan başlayarak en alt basamaktaki varlığa kadar bir varlık silsilesi içerisinde ele alır. Burada ezeli olanla hâdis olanı, değişenle değişmeyen, Bir ve Mutlak olan ile çok ve mümkün olanı birbirinden ayıran Fârâbî, varlıkların Tanrı'dan meydana gelişini de sudûr nazariyesi ile açıklar. Buna göre Tanrı'dan kendisinin zorunlu varlık olmasından kaynaklanan bir zorunlulukla önce İlk Akıl sadır olmuştur. Daha sonra faal akıl olan onuncu akla kadar diğer akıllar ve onların felekleri sadır olmuştur. Bunlar Fârâbî kozmolojisinde ayüstü âlemi oluşturur. Ay altı âlem ise dört unsur, madenler, bitki, hayvan ve insanlardan oluşur. Ayüstü âlem, hareketlerin dairevî olduğu, oluş ve bozuluşun olmadığı ve kendi kemallerine sahip olan varlıkların yer aldığı âlemdir. Ayüstü âlemde hiyerarşi yukarıdan aşağıya iken ay altı âlemde aşağıdan yukarıya doğru gider. (Kaya, 1995: 149-150; Bircan, 2008: 123)

Fârâbî felsefesinin en önemli kısımlarından birisini siyaset felsefesi oluşturur. Onun felsefesinde önemli bir yer olan mutluluğun kazanılması ancak toplum hayatında yaşamakla mümkündür. Bu mutluluğun kazanılabileceği erdemli bir toplumun oluşturulması da o toplumun Allah'ın âleme yerleştirdiği düzen ve işleyişe mümkün olduğunca benzemesine bağlıdır.

Bunun için Fârâbî, erdemli bir toplumun, o toplumun yöneticilerinin nasıl olması gerektiğini eserlerinde ayrıntılı olarak işler. Erdemli bir toplumun oluşmasını gerektiren şartları taşıyıp taşıyamamasına göre de toplumları erdemli toplum, câhil toplum ve fâsık toplum gibi gruplara ayırır. (bkz. Bircan, 2008: 137-151)